

Мектеплерде каракалпак тили хам адабияты кабинети хам онын безелиуи.

Жобасы:

1. Кирисиу
2. Каракалпак тили хам адабияты кабинетлери хам онын безелиуине койылатугын талаплар
3. Пан кабинетлеринин окуу, материаллык-техникалык безелиуи.
4. Каракалпак тили сабаклары ушын коргизбели кураллар таярлау.
5. Арнаулы таярланган сууретлеу коргизбели кураллар.
Тест сораулары
Пайдаланылган адабиятлар дизими.

Таяныш тусиник: Улым орта билим бериу мектеплеринде каракалпак тили хам адабияты кабинетлери хам олардын безелиуине корсетпелер, кабинет безеуге койылатугын талап хам кагыйдалар, каракалпак тили сабаклары ушын коргизбе кураллар таярлау хам оларды пайдаланыу жоллары, арнаулы таярланган сууретлеу коргизбели куралларынын турлери, каракалпак тили хам адабияты кабинетлеринде болуу керек болган арнаулы таярланган сууретлеу коргизбели кураллар хаккында тусиник.

Кирисиу.

Ана тилинин алдында бас максет ана тили шыныгыулары балаларда доретиушилик, еркин пикирлеу, доретиушилик пикирлерин сойлеу шараятына сай рауиште ауызеки, жазба турлерде тууры, биймалел баянлау конликепелерин келтирип шыгаруу хам рауажландырууга каратыу.

«Кадрлар таярлаудын миллий багдарлама»сынын сонгы баскышы уазыйпалары билим бериу мазмунына алдынгы педагогикалык технологияларды алып кириу, окутыу натийжелелигин арттыруу талапларын кояды. Усы талапларды орынлауда пан кабинетлеринин хызмет корсетиу колемин кенейтиу жууапкершилигин жане де асыруу керек болады. Ана тили кабинетлери, оларды безеу, пан кабинетлерине койылатугын талаплар, окуу-базалык хорлары, зарурий хужжетлер, пан кабинетинен пайдаланыу тартиби, корсетпели колланбалар дизими, окуу матеиалларын саклау, гигиеналык талаплар, техникалык кауипсизликти тамийнлеу сыяклы корсетпелер «Маърият» газетасынын 2004-жыл 29-май кунги санында жарияланды. Бул корсетпелер халык билимлендириу министрлигинин 2001-жыл 6-ноябрдеги «Улым орта билимлендириу панлери ушын корсетпели колланбалар, техникалык кураллар хам баска окуу куралларын ислеп шыгарууды жетилистириу хаккында»гы 160-санлы буйрыгына тийкарланып Ташкент калалык Юнусобод районынын 70-санлы мектебинде откерилген тажирийбе-сынау натийжелери хамде республикадагы баска улгили пан кабинетлери мысалында жаратылды.

Каракалпак тили хам адабияты панине койылатугын талаплар.

Улым талаплар

Каракалпак тили хам адабияты пани кабинетлери мектептин бир болими болып, ол оз хызметин «Билимлендириу хаккында»гы нызам, «Кадрлар таярлаудын миллий багдарламасы», «Мамлекетлик тил хаккындагы нызам, билимлендириу тарауына тийисли барлык хужжетлерде корсетилген талаплар тийкарында шолкемлестирилди.

Пан кабинетлери 5-9-классларда каракалпак тили хам адабияты шыныгыуларынын натийжели шолкемлестирилиуи, тийисли окуу методикалык адабиятлар, корсетпели колланбалар, техникалык кураллар хамде баска анжамлардын тартипли сакланыуын

тамийнлейди. Пан кабинетти окытыушы хам окыушы ушын доретиушилиу лаборатория уазыйпасын отейди.

Мамлекетлик билимлендириу стандартлары талаптарын окыу процессине толык энгизиу, окыушылар билим конликпе хам укыптылыкларына койылатугын бахалау кагыйдаларын ислеп шыгыу, билимлендириуге алдынгы педагогикалык технологияларды алып кириу, еркин хам доретиушилик пенен пикирлей алатугын, бар болган билимлерди йиелеу сырларын уйренген, жокары руухланган, камалга келген ауладларды тарбиялауда улгили дарежеде безелген пан кабинетлеринин ахмийети улкен. Пан кабинетлери хызметинин мазмунлы хам натийжели шолкемлестирилиуи коп тараптан кабинеттин дауир талабы хам мутажлиги тийкарында безелгенлиги олардан орынлы хамде онимли пайдалана алыу, корсетилген талаптарга амел кылыуга байланыслы. Пан кабинетлеринен пайдаланыуда томендеги талаптарга амел кылынса болады.

1. Педагогикалык талаптар

Пан ханасы, ондагы анжамлар хам кураллар билимлендириудин алдынгы метод хам усылларын колланыуга, окыушыларда ана тилинин бай баянлау куралларынан пайдалана алыу конликпелерин пайда етиуге, еркин доретиушилик пикирлеуге багдарлау, имла сауатлылыгын калиплестириу, сойлеу маданиятын тарбиялау, турли мазмун хам формадагы доретиушилик байланыс хам де кешелерди шолкемлестириу сыяклы жагдайлар ушын жаратыуы керек.

2. Илимий талаптар

Каракалпак тили грамматикасынын сонгы жетискенликтери «Мамлекетлик тил» хаккындагы нызам хам онын амелиятка энгизилиуи имла созликтери, онын тил билимдеги орны каракалпак адебий тилинин рауажланыу баскышларынан хабардар кылыу, МБС хам де мамлекетлик багдарлама колеминде билим хам конликпелерди йелеу, сондай-ак, амелиятка энгизиуге имканият жаратыудан ибарат.

3. Руухый-физиологиялык талаптар.

Мектеп ана тили билимине байланыслы амелий-теориялык билим хам конликпелерди озлестириуге багдарланган корсетпели колланбалар, таркатпа-дидактикалык материаллар мазмуны, техникалык кураллар, окыушылар билим дарежеси, жас озгешелиги сай келиуи лазым. Олардын эстетикалык жактан безелиуи, исленген ренлер окыушы руухый халатына унамсыз тасир корсетпеуи керек.

4. Техникалык кауипсизлик хам гигиеналык талаптар.

Информациялык технологиялардын билимлендириу мазмунына кен колемде кирип келиуи гуманитар багдардагы панлердин окытылыуы процессинде хам билимлендириудин техникалык куралларынан онимли хам сыпатлы пайдаланыу сол маниде каракалпак тили хам адебияты кабинетинде бар техникалык кураллардан кауипсизлик кагыйдаларына амел кылынган хамде пайдаланыу хам де таза сакланыуы зарур. «Тазалык-саламатлык тийкары» дейди халкымыз. Солай екен, пан кабинетиндеги хар бир курал, анжам, таза сакланыуы, олардан гигиеналык талаптар тийкарында пайдаланыу керек.

5. Эстетикалык талаптар.

Окытыушы окыушы ушын «Жанлы коргизбе» болганындан, ол кунине алты-жети саат отырып, билим алатугын класс ханасы да окыушы ушын хар таманлама улги бола алатугын, эстетикалык таманын тарбиялайтугын зауык беретугын, сонын менен бирге, ен ахмийетлиси, сол пан жаналыклар хам ютуклары менен таныстырып беруу имканиятына ийе орынга айланыуы керек. Окыушыда сол ханага ийелик хам жууапкершилик сезими тарбияланыуы керек.

6. Техникалык талаптар

Пан ханасындагы аспаб ускенелер хар куни пайдаланыуга тууры келиуи, оларды тек окытуушы емес, ал окыушылардын да ислетиуин инабатка алган халда аспаб-ускенелер пухта, шыдамлы (банерим) исленген болууы, сондай-ак, техника кауипсизлиги кагыйдаларына амел кылуу имканиятлары есапка алынган болууы керек.

Пан кабинетинин окыу, материаллык-техникалык базасы.

Каракалпак тили хам адебияты кабинети усы билим бериудин озгешеликлеринен келип шыгып безеледи. Аспаб-ускене, анжамлар мектеп каракалпак тили хам адебиятынан билим бериудин мазмунун толык камтып алыуы керек. Пан кабинетине томендеги нарселер болууы назерде тутылады. Мысалы, сабаклыклар, окыу колланбалары, методикалык адебиятлар, баклау жумыслары натийжелери, тест тапсырмалары топламлары, видеокассеталар, корсетпели созликлер, таблица коринисидеги коргизбели колланбалар, окыушылардын оз алдына ислеуи ушын молшерленген грамматикалык тапсырмалы хам сууретли карточкалар, альбомлар хам баскалар.

Кабинет баслыгынын алдын-ала (перспективалы) жобасы дузиледи. Жобаны дузиу пайытында пан кабинетин улгили дарежеде безеу корсетпеси, коргизбели колланбалар, таркатпа дидактик материаллар, техникалык кураллардын бары жоклыгы жетиспеушиликлерин толтыруу шаралары инабатка алынады.

Класс хана 36 окыушыга молшерленген болып, онын колеми 80 кв метрди курайды. Онда 18 еки орынлы окыушылар столы, 36 стул уш катарда жайластырылады. Класстын алдынгы болиминде колеми 1,2х3,2 м хам 15-20 см бийикликте котерилген пол болып, соннан киши класслар ушын 5-7 кл, 80-90 см, улкен класслар (8-9-кл) ушын 120 см бийикликте тахта кагылады. Тахта жасыл ренли ашылып жабылатугын уш кабатлы болады. Тахтанын устине тилге ямаса адебиятка байланыслы хикметли созлерден узиндилер, цитаталар жазылууы тахтанын он тарепинде мамлекетлик белгилер шеп тарепинде сол ханага еки панге тийисли стенд, яки «Бугин сабакта» (сабакта отилетугын тема пайдаланатугын материаллар кыйын созлери имласы жана созлер созлиги илдирилген) атамасындагы плакат турууы керек.

Хананын айнага карама-карсы тарепинде еки китап шкафы, еки кийим шкафы болууы керек. Китап шкафынын бимринде жокарыда айтылган коргизбели кураллар видео-аудио кассеталар грамматикалык тапсырманы хам сууретли карточкалар, альбомлар, рефератлар, баклау жумыслары натийжелери, тест тапсырмалары топламлары окыушылар даптерлери, екиншиден сабаклыклар окыу колланбалары, методикалык адебиятлар, усыныс хам корсетпелер тилге хам адебиятка байланыслы илимий, белигили шайыр жазуушылардын шыгармалары, топламлары жайластырылады. Кийим шкафы кыз балалар ушын оз алдына, ер балалар ушын оз алдына болады.

Класс ханасынын арка дийуалына паннин максет хам мазмунунан келип шыгып, уллы зыялылар портретлери хам арнаулы металл ыдысларда табиий гуллер койылган болууы лазым.

Пан ханасынын дийуаллары ашык жасыл яки хауа ренлерде жаксы болууы хананын терезе тарепине ак рендеги перде тутылууы керек.

Каракалпак тили сабаклары ушын коргизбели кураллар таярлау

Дауир талапларына сайкес отиу ушын мектеп мугаллим корсетпели куралларды озлери таярлар алыулары керек. Сонлыктанда хар бир мугаллим оз устинде кобирек ислесиуи, сабакка пухта таярланыуы, шеберлигин жетилистириуи, асиресе сабак отерде коргизбели кураллар таярлауга кобирек уактын болиуи онын откен сабакларынын сапасын жаксылауга окыушыларынын билим алыуына тасир етиулери барган сайын артып барады.

Корсетпели кураллар аркалы сабак отиу окыушылардан оз бетинше пикир жургизиуине, творчестволык жумыс пенен шугылланыуына тийкар салыуга

жардемлеседи. Коргизбели кураллардын сулуу хам ран-берен болууда окуушыларга илхам багышлайды. Сабакты озлестириуге тийкар болып есапланыу менен бирге, эстетикалык тарбия алатугундай болууна дыккат аударыуымыз керек. Егер мугаллим корсетпели куралдан куры пайдаланып, доретиушилик укупларын жарыкка шыгармаса окуушы сабакка тек гана тынлаушы сыпатында катнасады. Корсетпели куралыныздын сабакты озлестириуге тасири аз болады. Корсетпели курал аркалы сабак отиу окуушылардын алдынгы ийелеген билимлерин беккемлеуге, жана берилген билимди узак уакыт есте саклауга кен мумкиншиликлер туудырады. Корсетпели кураллардан сабактын тийисли орынларында пайдалана билмеу, окуушылардын билим алууына кери тасир жасайды. Корсетпели кураллардан каншелли онимли пайдалансак озимиз хам окуушылар ушында пайдалы.

Корсетпели кураллардан таярлау хам оны сабакта пайдаланганда томендеги тийкаргы принциптерди ядта ушлауымыз керек.

1. Корсетпели куралда берилген хар бир мысал идеялык жактан жокары, талапка жууап беретугын, турмыс хам омир менен тыгыз байланыскан, тынаклы билим бериуге жардем ете алатугын болууна дыккат аударыу шарт.
2. Корсетпели курал окуушыларынын билим дарежесине олардын кабыллаушылык кабилетине, сайкесленип алынууы тийис, ягный класс окуушыларына толык коринерлик хам коркемлик жагынан шебер жасалууына дыккат аударылууы керек.
3. Корсетпели куралдын хар бири тусиндирилип барыуы тийисли.
4. Озин жаксы билмей турып окуушыларга корсетпели курал сыпатында усыныуга болмайды.
5. Корсетпели куралды колланыу окуушылардын сабакка кызыгыушылыгын, ойлау дыккатын хам укыпшылыгын арттыратугундай болууы керек.

-шы

-сыз

-лы

-ка

бас -ла

-лама

-па

-шы

-лык

-шылык

-гарыу

суу -шылык

-карма

-сарыушымыз

-гармакшымыз

Атлыктын турлерине арналган коргизбели кураллардан пайдаланыуга болады.

Меншикли атлык	Галабалык атлык
Шымбай, Парахат, Сууенли, Абат, Амиударья, Байшубар, Каракалпакстан Министрлер Кенеси, Шолпан (планета)	Китап, окуушы, пахта, завод, адам, колхозшы, суу, самолёт, ракета, жулдыз, космонавт, бала, кыз, т.б.

Таза тема ушын дузилген коргизбели курал ран-берен болууына ерисиуимиз керек. Корсетпели куралларды жасауда бояулардын ашык болууына ахмийетли. Корсетпели курал таярлауда бряулар адамга зауык багышлауы керек. Хар бир сабак корсетпели куралдын ыкшам хам сулуу болууы мугаллимнин сабак отиудеги таланты менен укыпшылыгына талап етеди.

Егер биз келбетликтин шырайларына коргизбели курал таярлайтугун болсак онда онын баска соз шакапларынан ажырасып туратугун белгилерин билип алыууымыз керек болады.

Келбетликтин дарежелери.

Салыстыруу дареже	Арттыруу дареже
Аклау, коклеу, откирлеу, зейинлирек, кокшил, когис, кызгыш, кызгылтым.	Огада, жаксы, кута, керекли, жуда жаксы, дым кызык, ен батыр, бийгуна.

Усылай келбетликтин дарежелери отип болганнан кейин улыума келбетликлер бойынша такирлау ислеу менен бирге отилгенлерди ядка тусирип барамыз. Соз шакапларына таллау жасаткан уакытынызда окуушылардын келбетликти толык билип алыуына мумкиншилик туудырады, Соныда айта кетиуимиз керек. Каракалпак тилинен коргизбели курал жасау адебиятка караганда онша кыйыншылык туудырмайды. Гаптин бас агзалары хаккында тусиник бере отырып, окуушыларга озин таярлаган корсетпели куралды тахтага илдирип койсаныз булда балада жаксы тасир калдырады.

	Гап	агзалары
БАСЛАУЫШ		ТОЛЫКЛАУЫШ
БАЯНЛАУЫШ		АНЫКЛАУЫШ
		ПЫСЫКЛАУЫШ

Баслауыш	Баянлауыш
Адамлар хаккында сораулар Ким? Кимлер? Кими? Кими? Кимлери? Кимлерим? т.б.	Болымлы туриндеги сораулар. Не кылады? Не кылды? Не кылып атыр? Не кылажак? Не ислейжак? Не кылынды? Не болды?
Баска затлар хаккында сорау. Не? Нелер? Нелерим? Неси? Нелери?	Болымсыз туринин сораулары не кылмады? Не ислеуди? Не кылынбайжак? Не исленбейжак?

Арнаулы таярланган иллюстратив-сууретли коргизбели кураллар.

Ана тили болимлери бойынша коргизбели кураллар (кесте бойынша).

1.	Фонетика	1 комплект	Коргизбелер
2.	Морфология	1 комплект	Окуушылар тарепинен
3.	Синтаксис	1 комплект	Таярланыуы мумкин
4.	Грамматикага байланысly анализли улгилер (лексикалык, фонетикалык, морфологиялык, лингвистикалык)		
5.	Ис кагазлары	1 комплект	
6.	Ауызеки хам жазба билимин асырууга байланысly сууретлер сериясы.	1 комплект	
7.	Шырайлы жазыу улгиси (алипбе тартибинде)	1 комплект	
8.	Гаплердин форма-мазмун турлери тарепинен дузилик схемасы.	1 компелкт	
9.	Каракалпак тилинин рауажланыу баскышлары	1 комплект	
10.	Диалог текст дузилиси	1 комплект	

11.	Моноглы текст дузилиси	1 комплект	
-----	------------------------	------------	--

Таркатыу ушын дидактик материаллар.

1.	Сууретли таркатпа материаллар	1 комплект
2.	Жумбаклы таркатпа материаллар	1 комплект
3.	Тест тапсырмалары	1 комплект
4.	Грамматикага байланыслы	
5.	Иллюстрацияластырылган таркатпа материаллар	

Коргизбеликти техникалык корсетиу тийкарлары.

1.	Тест (компьютерде)	2 комплект
2.	Еркин пикирлеуге байланыслы тапсырма (компьютерде)	2 комплект
3.	Адебий сойлеуди уйрениуге байланыслы социаллык сиясий хам коркем мазмундагы текстлер (магнит таспасында)	2 комплект
4.	Коркем шыгармаларда сойлеу адебий (магнит таспасында)	2 комплект
5.	Диалоглы текстлер (магнит таспасы хам видео)	2 комплект
6.	Сууретлеу (моноглы) текстлер (магнит темасы)	2 комплект

Адебияттан арнаулы таярланган иллюстратив-сууретли коргизбели кураллар.

1.	Шайыр хам жазыушылардын портретлери	1 комплект
2.	Орта Азиянын белгили шайырларынын портретлери	1 комплект
3.	Шайыр хам жазыушылардын омири хам доретиушилигине байланыслы хронологиялык кесте	1 комплект
4.	Шыгармалардын мазмунуна байланыслы иллюстратив сууретлер	1 комплект
5.	Шайыр хам жазыушылар омирине байланыслы альбомлар, буклетлер.	1 комплект
6.	Тусиндирме созликлер	1 комплект
7.	Шайыр хам жазыушылардын юбилей катнасы менен шыгарылган коргизбели жыйнагы хам де библиографиялык тийкарлар	1 комплект
8.	Окыушылардын доретиушилик жумысларынан	1 комплект

Таркатпа дидактик материаллар.

1.	Адебий шыгармалар образларына сыпатлама бериу ушын текстлер	1 комплект
2.	Сорау дузиу ушын уйренилген шыгармалар атамалары	1 комплект
3.	Тапсырмалы таркатпа материаллар	1 комплект
4.	Шыгармаларга исленген доретиушилик сууретлер	1 комплект
5.	Тест тапсырмалары	1 комплект

Коргизбеликти техникалык корсетиу дереклери.

1.	Косык проза яки драмалардан видео коринислер	1 комплект
2.	Шайыр хам жазыушылар доретиушилигине байланыслы аудио-кассеталар	1 комплект
3.	Дастанлардан узиндилер	1 комплект
4.	Хадислерден узиндилер	1 комплект
5.	Хикметли созлерден улгилер	1 комплект

Тест сораулары.

- Ана тили кабинетин безеу хаккындагы корсетпе кайсы жылы кандай баспада шыкты?
 А) «Устаз» газетасы 2004-жыл. 29-май.
 В) «Маърифат» газетасы 2004-жыл 29-май.
 С) «Устаз» газетасы 2004-жыл, 24-май.
 Д) «Маърифат» газетасы 2004, 24-май.
- Тилге хам адебиятка байланыслы цитаталар кабинеттин кайсы болиминде кыстырылады?
 А) Окыушылардын арка тарепиндеги дийуалга
 В) Класс жайынын бос турган жерине
 С) Окыушылардын алды коринип туратугын жерге
 Д) Тахтанын устине
- Таркатпа дидактикалык материаллар кайсы катарда кате берилген?
 А) Сууретли таркатпа материаллар
 В) Жумбаклы таркатпа материаллар
 С) Арнаулы иллюстрацияланган таркатпалар
 Д) Тест тапсырмалары
- Пан ханасынын дийуаллары кандай ренде болууы керек?
 А) Ак хакленген болууы
 В) Ашык жасыл, хауа ренде болууы
 С) Ак яки хауа ренде
 Д) Хакленген турде.

Пайдаланган адебиятлар.

- Йулдашев Ж.Г., Усмонов С.А. «Педагогик технология асослари» Тошкент, «Узбекистон» 2004.
- Пахратдинов А. «Каракалпак адебиятын окытуу методикасы» Нокис, 2003.
- Она тили хонаси (Реже). «Маърифат» газетасы 2004, 29-май.
- Узбек тили хонаси (реже) «Маърифат» газетасы, 2004, 12-июнь.
- Адабиёт хонаси (реже) «Маърифат» газетасы. 2004, 12-июнь.